

- пред. Маруси Климовой и В. Кондратовича]. – СПб. : Гуманитарная Академия, 2000. – С. 5–26.
14. Лотман Ю. М. Символ в системе культуры / Ю. М. Лотман // Лотман Ю. М. Избранные статьи в 3-х т. / Статьи по семиотике и типологии культуры. – Таллин : Александра, 1992. – Т. 1. – 480 с.
  15. Обухов Я. Л. Образ-рисунок-символ / Я. Л. Обухов // Журнал практического психолога. – 1996. – № 4. – С. 44–54.
  16. Обухов Я. Л. Красный цвет / Я. Л. Обухов // Журнал практического психолога. – 1996. – № 5. – С. 39–47.
  17. Покальчук Ю. Дзеркальні лабіринти “святого” Жене / Ю. Покальчук // Жене Ж. Покоївки : п'єса ; пер. із фр. та післямова Ю. Покальчука. – Львів : Кальварія, 2002. – С. 80–125.
  18. Ращупкина Д. В. Театрализация реальности как основа драматического сюжета (Жан Жене) / Д. В. Ращупкина // Контрапункт : книга статей памяти Г. А. Белой. – М. : РГГУ, 2005. – С. 452–467.
  19. Серов Н. В. Цвет культуры : психология, культурология, физиология / Н. В. Серов. – СПб. : Речь, 2004. – 668 с.
  20. Серов Н. В. Светоцветовая терапия : смысл и значение цвета / Н. В. Серов. – СПб. : Речь, 2001. – 256 с.
  21. Тресиддер Дж. Словарь символов / Дж. Тресиддер ; пер. с англ. С. Палько. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 1999. – 448 с.
  22. Тэрнер В. У. Проблема цветовой классификации в примитивных культурах (на материале ритуала Ндембу) / В. У. Тэрнер // Семиотика и искусствометрия. – М., 1972. – С. 50–81.
  23. Тэрнер В. У. Символ и ритуал / В. У. Тэрнер. – М. : Наука, 1983. – 278 с.
  24. Энциклопедия символов, знаков, эмблем / сост. В. Андреева и др. – М. : Локид-Миф, 2000. – 576 с.
  25. Энциклопедия символов / сост. В. М. Рошаль. – М. : АСТ ; СПб. : Сова, 2007. – 1007 с.
  26. Derrida J. La mythologie blanche / J. Derrida. – Paris, 1979. – P. 250.
  27. Fredette N. Figures du baroque / N. Fredette. – Paris : P.U.Vincennes, 2001.
  28. Sartre J. -P. Saint Genet, comedien et martyr / J. -P. Sartre // Oeuvres completes de Jean Genet. – Paris : Gallimard, 1952. – Т. I. – 674 p.

ОПОЗИЦІЯ “МІСТО / СЕЛО” В ЛІТЕРАТУРІ

УДК 821.161.2.09'06

Галич О.А.,

доктор філологічних наук,

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

СЕЛО І МІСТО В ПОСТМОДЕРНОМУ ТЕКСТІ

Бінарна опозиція: село–місто – відома ще з античних часів. Про античне місто є чимало свідчень у Фулідіда, Гіппократа, Аристотеля, міські мотиви відбилися в художніх творах Вергілія, Горація, історичних свідченнях Плутарха. Поглиблення урбанізації, особливо на рубежі ХХ–ХХІ століть, привело до того, що місто стало предметом творчих пошуків зарубіжних і вітчизняних письменників-постмодерністів, значна частина яких є народженими в місті, а це суттєво важливо для української

літератури, яка впродовж останніх двох століть продовжувала здебільшого залишатися сільською. До того ж, більшість її класиків мали селянське походження. Один із теоретиків постмодернізму І. Гассан, окреслюючи постмодернізм як суму різноманітних рис, на перше місце поставив урбанізм, а вже потім технології, “дегуманізацію”, примітивізм, еротизм, експерименталізм. На погляд сучасної дослідниці урбаністичної літератури В. Фоменко, “місто – середовище культури та для культури, осмислення феномену міста та його ідеї мають виняткову роль і значення в літературному процесі” [5, 45]. В українській постмодерній прозі можна сміливо говорити про феномен Києва, Львова, Івано-Франківська, меншою мірою інших міст – Рівного, Житомира, Харкова, про що свідчить проза Ю. Андруховича, Л. Дереша, С. Жадана, О. Забужко, Ю. Іздрика, О. Ірванця, Г. Тарасюк, О. Уляненка та ін.

В. Фоменко наголошувала, що “урбаністична література – це, перш за все, переміщення точки зору письменника у площину і світ міста, де місто виступає генератором людського історичного розвитку. Одне із найважливіших досягнень урбаністичної прози – значення міста в творі, де місто – основний сюжет, концепція, образ” [5, 308]. Саме таким видається місто Рівне у постмодерному романі О. Ірванця “Рівне–Ровно (стіна)”. Щоправда, означена на початку тексту бінарна опозиція: місто–село – у О. Ірванця проходить в іншій площині: тут протиставляється сучасне Рівне старому радянському Ровно, і лінією такого протиставлення служить Стіна, що в уяві письменника ніби поділила місто навпіл: “Стіна <...>. Її зводили при світлі прожекторів солдатики будівельних частин Армії СРУ (Соціалістичної Республіки України – держави, утвореної фантазією автора десь на рубежі тисячоліть. – О. Г.), монтуючи-припасовуючи бетонні блоки просто попід бордюром хідника вулиці 17 Вересня, тоді ще Тополевої, ставлячи їх впритул, ці сірі бетонні панелі місцевого домобудівельного комбінату, залишаючи відтепер недосяжними для мешканців Західного сектора центральний універмаг, Будинок природи, парк імені Шевченка, (якому невдовзі присвоїли ім'я Валентини Шевченко, так що й табличок переробляти не довелося – “парк ім. Шевченко” й усе тобі), навчальне містечко академії водного господарства, стару головпошту, будинок-прасочку, перший пологовий будинок, готель Мир. Одразу за готелем Стіна робила кілька закрутів, спершу праворуч, в бік вулиці Міцкевича, чомусь ніколи й ніким не перейменовуваної, а потім круте коліно ліворуч, по вул. Тольятті, не міста на Волзі, а італійського революціонера, про що вже мало хто й пам'ятав, майже попід самими вікнами відновленого обкому КПУ повертала на північний захід, перетинала річку Устю <...>” [4, 26–27].

Якщо не зважати на те, що автор вигадав усі обставини незвичного поділу міста, схожою на колишню берлінську Стіною, роман репрезентує типовий міський текст, де для людини, що знає топонімію міста Рівного, все реальне й знайоме: назви вулиць, місцезнаходження різних об'єктів, річка Устя. Навіть імена та прізвища деяких героїв роману О. Ірванця нагадують колишніх реальних керівників області часів СРСР – Тарас Панасович Манасенко – першого секретаря Ровенського обкому Компартії України Тараса Івановича Панасенка 80-х років ХХ століття.

Західне Рівне, у якому волею обставин опинився головний герой твору Шлойма Васильович Ецірван, нагадує будь-яке середнє сучасне українське місто з розкішними автомобілями, блиском реклами, відсутністю черг, яскравими вбраннями мешканців. Автор не бачить соціального розшарування в суспільстві. Навпаки ж, східне Рівно дивує головного героя. Провівши цілий день у ньому, Ецірван був здорово вражений побаченим за Стіною: “Я сьогодні <...> сьогодні я був там. По той бік, за Стіною. Це зовсім поруч, це так близько <...>. Там <...> там фікуси! Начебто нікого там особливо не тиранять, не репресують <...>. Ходить транспорт, люди ходять на роботу <...> і навіть пиво баночне, наше, західне, продається, щоправда, у валютних відділах. Але річ не в тому! Зовсім не в тому річ. Я дуже прошу вас, зрозумійте мене. Там – фікуси в довгих коридорах, вони стоять у дерев'яних діжках, фікуси з лискучим запилюженим листям! І це – найстрашніше” [4, 170]. Оцей запилюжений фікус, як рецидив радянського минулого, стає своєрідним його символом у вечірній промові героя в театрі під час прем'єри його п'єси. У Рівно він бачив чимало: цілоденні збори партійно-господарського активу, де обговорювалася його п'єса, непрацюючі ліфти, тотальну стежку за людьми, ями на дорогах, згорблені постаті агентів спецслужб, але Шлойма Ецірван як митець узагальнив все побачене і почуте символічним образом запилюженого фікуса в довгому коридорі.

Бінарна опозиція: місто–місто – присутня в романах іншого постмодерніста Ю. Андруховича, що, як і О. Ірванець, належить до письменницького угруповання Бу-Ба-Бу. Ця опозиція також нагадує Ірванцеву дихотомію, але її специфіка полягає в тому, що протистояння йде по лінії: Львів часів польських і Львів – радянських. У романі “Дванадцять обручів” письменник відтворює це місто в 20–30-ті роки минулого століття, коли там проживав відомий український поет Б.-І. Антонич, про якого автор роману написав кандидатську дисертацію: “1928 року різнобічно обдарований юнак, виходець із лемківської глушини, де народився і провів дитинство у священицькій родині, переїздить до Львова – безперечного й духовного центру Галичини, вступає там до університету” [1, 35]. Львів зазначеної пори постає в романі Ю. Андруховича як місто різких контрастів. З одного боку, це “духовний центр Галичини”, а, з іншого, – місто “пияцьких дискусій і нічних збіговиськ у пролетарсько-бандитських кублах” [1, 111], “місто, якого фактично вже не існує” [1, 112]. Письменник зазначає, що, якщо той Львів все ще десь існує, “то <...> у недосяжності відокремлене від міста сьогоднішнього нездоланною прірвою, ім'я котрої Сон” [1, 112]. Знову-таки, у О. Ірванця Стіна розділяє місто за приналежністю до різних суспільно-політичних систем, в Ю. Андруховича цю функцію виконує прірва. Та Стіна і ця прірва є суцільною фікцією, плодом фантазії кожного з авторів. Не випадково, що О. Ірванець використовує для цього троп з потужними виражальними можливостями – асоціонім Стіна, а Ю. Андрухович, очевидно, відчуваючи слабкість написання слова прірва з малої літери, підсилює його асоціонімом Сон.

Львів часів Антонича є досить неоднорідним, строкатим, суперечливим, про що неодноразово наголошується в романі Ю. Андруховича: “Львів – місто поліційних духових оркестрів, провінційних публічних зібрань, народних кав'ярень і

супільних чайних, місто з велетенською в'язницею на головній вулиці, зовсім поруч із поетовим блудним притулком. Нескладно зауважити в цьому місті два головні притягальні для Антонича сегменти.

Перший з них – це Львів підземний, похований і затоплений, з глухими шахтами й коридорами, таємними напівзасипаними лабіринтами й замуреною річкою, до берегів якої ще досі спазматично трутяться табуни осліпшої риби, тиснучи на будівлі знизу і розпираючи навсібіч репану асфальтову шкаралущу.

Другий – це Львів пролетарський, можливо, навіть люмпенський, себто всі його жахливо освітлені й непролазні осінньо-весняні передмістя з усіма можливими ґуральнями, гарбарнями, олійнями та броварнями, з повсюдними брудними базарчиками й вагончиками, а також розбитими й навіки загрузлими у багні лімузинами, з вуличною торгівлею псячими пиріжками, маковинням, денатуратом і дівчатами: ясна річ – з незліченною кількістю темних і теплих кубел, де днями й ночами, занурившись у нещадно деренчливу музику й без перерви лузаючи соняшникове насіння, висиджують голені чоловіки та розмальовані, з волоссям, фарбованим насиньом, їхні подруги” [1, 113–114].

У романі Ю. Андруховича “Таємниця” Львів радянської доби протиставляється сучасним містам західної Європи, зокрема Берліну. Для молодого хлопця, що потрапив на навчання до Львова у 1977 році, це місто постало в якомусь романтичному ореолі, недаремно автор при його номінації вдається до асоціоніма Місто, тобто написання цього слова з великої літери: “Знаєш, якщо в цьому Світі існує щось таке, як Місто, мені воно випало тодішнім Львовом” [2, 79]. Письменник докладно описує топографію старовинного Львова: “Наш поліграфічний інститут, себто, як ми його звично називали, Поліграф, розташувався у старому місті, на Підвальній, зовсім поруч з Вірменською, Руською, Ринком, Сербською, Жидівською – суцільне собі середньовіччя, ти йдеш повз ці потріскані напівмертві стіни, твої підбори цокають, остроги дзвенять, плащ розвівається, шпага – ну, що вона робить? <...>” [2, 81]. І це стародавнє місто бачилося Ю. Андруховичу якоюсь потворою, в якій урбанізований простір містив жахливе поєднання того, що не можна було поєднувати, з міста, що має власну велику попередню історію, його перетворили на типово радянське місто: “Нагромадження промислових територій, хаос фабрично-станційних закамарків, одноманітна житлова забудова сімдесятих і пізніших років, залізобетон, панелі, сморід і скрегіт зубовий. Фатальна безпорадність міської влади з водою, каналізацією, транспортом. З відчинених вікон якщо й долинала якась музика, то тільки радянська естрада, російської мови в місті виявилось страшно багато. Але ще гіршим було те, що носії української майже всі без винятку були доволі тупою і пасивною селючною” [2, 83]. Часом авторові здавалося, що Львів радянських часів – божевільня: “У Львові психіатричний шпиталь на вулиці Кульпарківській, район міста теж називається Кульпарковом. Але часом тобі здається, що той Кульпарків значно більший, що він більший від самого Львова, що насправді Львів – це така собі філія Кульпаркова” [2, 84–85]. Навіть нетривала

розлука зі Львовом викликала в Ю. Андруховича хвилю емоцій: “Я шалів без Львова і рятувався лише писанням про Львів” [2, 115].

Європейські міста у баченні Ю. Андруховича поставали зовсім іншими, але і там існувала своя бінарна опозиція. Особливо багато йдеться у цього письменника про Берлін: “Берлін дуже середньовічне місто” [2, 402]. І в той же час Берлін – “найдешевше пиво і бомжі” [2, 402] або “Берлін дуже середньовічне місто, переповнене блаженними і каліками” [2, 402].

Бінарна опозиція – село–місто – виразно проглядається в творах Л. Дереша. У селі й у місті відбувається дія його романів “Культ”, “Архе”. Особливо цікаво подібна опозиція представлена в романі “Поклоніння ящірці”. Головний герой цього твору Михайло (Місько) Крвавич – типовий міський мешканець, який щороку проводить канікули в селі Мідні Буки. Його подруга – Олелько Дзвенислава (Дзвінка) – сільська дівчина. Однак Мідні Буки є достатньо цивілізоване велике село, де патріархальні звичаї глухих карпатських сіл не дуже помітні. Тому похід Дзвінки й Міська в гори, під час якого юнак і юначка мали пройти через глухі села, видався їх мешканцям надзвичайним дивом: “У селі на нас дивились як на ідіотів, що в тих місцях на повному серйозі вважається синонімом туриста. Ми пройшлися єдиною вуличкою, по обидва боки якої стояли хати з лавками. Кілька підстаркуватих жінок, зайнятих роботою на городі, побачили нас, що йшли, тримаючись за руки, з великими наплічниками за спинами у воєнних шкіряних черевиках, у затертих до дір, вибілених часом і хлорованою міською водою джинсах, – і багатозначно переглянулися. Дзвінку, вочевидь, було оцінено як курву-хвойду-мандрьоху, а мене як безсумнівного підера” [3, 62]. Спостерігаючи за реакцією сільських мешканців, Місько намагається їх подратувати: “Бажаючи досадити підстаркуватим бойчихам, я зірвав перед тилом одної з них трійку великих ромашок і зачепив Дзвінці одну за наплічник, другу – до її білої майки (скажіть, панове, чому ця дівчинка не вдягнула бюстгальтера?), а третю – їй за вухо. Дзвінка, натомість, смачно поцілувала мене в губи.

Старі баби аж перестали полоти. Най мене шляк трафить, якщо вони бачили десь подібну зухвалість. Бойчихи знов обмінялися багатозначними поглядами. Таких бахорів, як ми, вони ще точно не зустрічали” [3, 62].

Повертаючись із походу, хлопець і дівчина знову пройшли через теж саме село Гицлі: “В селі панувала преглобальна тиша. Здавалося, можна розчути вечірній випуск “Голосу Америки” з радіоприймача десь у Вовчиськах. Лиш раз на чверть години починав брехати котрийсь із собак, але, не знаходячи підтримки, затихав. Уся геронтократична еліта села сиділа на лавках біля фірток на подвір'я.

Тільки-но ми, тримаючись за руки, з'явилися на теренах Гицлів, як геть усі очі були спрямовані на нас. Точніше, очі жінок – на мене, очі старих еротоманів-дідусів – на груди дзвінки, що прекрасно просвічували крізь намоклу тканину майки” [3, 95–96].

Розуміючи, що в глушині карпатських гір збереглося набагато більше патріархальщини, аніж у Мідних Буках, що зовсім не можна порівнювати зі звичаями сучасного великого міста, яким є Львів, Л. Дереш очима свого героя Міська показує

реакцію одного з сільських парубків на побачене: “Я зауважив одного хлопця, трохи старшого за мене, який стояв на городі, широко розставивши ноги та стискаючи в руках мотику. У нього були каламутний погляд, вічно відкритий рот і відвисла нижня губа. Хлопець не міг відірвати очей від прекрасної картини Дзвінчиних перс. Його голова поверталася услід за нами, щоб втратити жодної секунди такого атракціону. Старша жінка, котра полола поруч дала йому по голові й щось істиха промовила, киваючи підборіддям у наш бік” [3, 96].

Таким чином, новітня українська постмодерна література, відтворюючи різницю в зображенні села і міста, досить часто використовує поширений у постмодернізмі принцип бінарних опозицій, де лінія протиставлення йде не лише шляхом протиставлення села і міста, а й протиставлення міста сучасного й міста минулого, міста українського й міста західноєвропейського, зі своїми внутрішніми протиріччями й проблемами.

Література

1. Андрухович Юрій. Дванадцять обручів : роман. – 4-те вид. / Ю. Андрухович.– К. : Вид-во часопису “Критика”, 2006. – 276 с.
2. Андрухович Юрій. Таємниця : замість роману / Ю. Андрухович. – Харків : Фоліо, 2007. – 478 с.
3. Дереш Любоко. Поклоніння ящірці : як нищити ангелів : роман / Любоко Дереш. – Харків : Фоліо, 2007. – 189 с.
4. Ірванець Олександр. Рівне–Ровно (стіна) : нібито роман / Олександр Ірванець. – Львів : Кальварія, 2002. – 192 с.
5. Фоменко В. Г. Місто і література : українська візія : [монографія] / В. Г. Фоменко. – Луганськ : Знання, 2007. – 312 с.

Анотація

У статті розглядаються особливості зображення села та міста у сучасній постмодерній літературі. Матеріалом для дослідження слугують твори українських письменників Ю. Андруховича, Л. дереша, О. Ірванця.

Ключові слова: постмодернізм, бінарна опозиція, село, місто.

Аннотация

В статье рассматриваются особенности изображения села и города в современной постмодерной литературе. Материалом для исследования служат произведения украинских писателей Ю. Андруховича, Л. Дереша, А. Ирванца.

Ключевые слова: постмодернизм, бинарная оппозиция, село, город.

Summary

At the article author pay's attention to the image of the village and town at the present postmodern literature. The Literary works of Ukrainian writers – J. Andruhovich, L. Deresh, A. Irvanets – was taken as the material of the research.

Keywords: postmodern, binary opposition, village, town.